

Robert Maleszyk

Plany wojenne Austro-Węgier przeciwko Rosji (1881-1914)

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia 58, 97-121

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zakład Historii Nowożytnej
Instytutu Historii UMCS

RYSZARD MALESZYK

Plany wojenne Austro-Węgier przeciwko Rosji (1881–1914)

Changement des plans de guerre de l'empire austro-hongrois
contre la Russie dans les années 1881–1914

Pod koniec XIX w. rozbudowa i unowocześnienie armii stały się trwałymi elementami wewnętrznej polityki państw europejskich. Nowoczesna i silna armia mogła decydować o sile argumentów w realizacji ekspansywnych dążeń mocarstwowych czy też zabezpieczać obronę własnych interesów. O ile wytyczanie głównych kierunków polityki zagranicznej, a w tym określenie rzeczywistych oraz potencjalnych sprzymierzeńców i przeciwników pozostawało w gestii kręgów rządowych, to ciężar opracowywania planów wojennych i przygotowania armii na wypadek wojny spoczywał w przeważającej mierze na sztabach generalnych. W latach poprzedzających wybuch I wojny światowej sztaby mocarstw europejskich często modyfikowały koncepcje swoich planów wojennych ze względu na zmieniające się uwarunkowania polityczne, jak również pod kątem dostosowania ich do konwencji i uzgodnień wewnątrz tworzących się bloków militarnych. W wielu sztabach w zmianach tych ogromną rolę odegrali ich szefowie, którzy, jak gen. Alfred Schlieffen, konstruowali plany będące odbiciem jego indywidualnych koncepcji prowadzenia wojny, czy też jak gen. Conrad von Hötzendorf, w planach wojennych stworzyli konglomerat mocarstwowych dążeń monarchii naddunajskiej z indywidualnymi poglądami na strategię działania armii na froncie.

Planowanie strategiczne okazało się ważnym czynnikiem decydującym o militarnych losach I wojny światowej, a tym samym ważkim problemem

badawczym w historii wojskowości tego okresu. W historiografii polskiej zasadnicze założenia ostatecznego planu wojennego Austro-Węgier przeciwko Rosji autorstwa gen. Conrada von Hötendorfa były przedmiotem szeregu analiz. Opisywali je w swoich pracach syntetycznych J. Dąbrowski *Wielka wojna 1914–1918* i J. Pajewski *Pierwsza wojna światowa 1914–1918*, a także w opracowaniach J. Orzechowski *Dowodzenie i sztaby od schyłku XIX w. do końca pierwszej wojny światowej* i M. Zgórniak *1914–1918. Studia i szkice z dziejów I wojny światowej*. Stosunkowo najwięcej szczegółowych informacji na ten temat podał J. Pajęczkowski-Dydyński w artykule *Plany operacyjne mocarstw centralnych przeciw Rosji* zamieszczonym w 1933 r. w czasopiśmie „Bellona”. W zakresie tematu spośród literatury niemieckojęzycznej na czoło wysuwa się opracowanie R. Kiszlinga *Feldmarschall Conrads Kriegsplan gegen Russland* wydane w 1925 r. a odnoszące się do studium operacyjnego tegoż planu. Zagadnienie planowania austriackiego Sztabu Generalnego porusza też austriackie dzieło *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918*. Wśród opracowań monograficznych na podkreślenie zasługuje przetłumaczona i wydana w Polsce w 2000 r. praca F. Forstnera pod tytułem *Twierdza Przemyśl*. Autor poświęca w niej dużo uwagi istotnym aspektom planu wojennego Austro-Węgier przeciwko Rosji. Spośród opracowań rosyjskich, w których poruszana jest kwestia planów wojennych monarchii naddunajskiej warto wymienić pozycje, takie jak: A. Biełoj *Galicyjskaja bitwa* i J. Daniłow *Rossija w mirowoj wojnu 1914–1915 goda*.

Dość znacząca obecność w polskiej literaturze historycznej zagadnień związanych z planem wojennym opracowanym przez gen. Conrada von Hötendorfa nie znajduje ilościowego przełożenia na opis wcześniejszych konstrukcji planów wojennych monarchii austro-węgierskiej przeciwko Rosji w latach 1881–1908, a więc do momentu zarysowania się głównych tez wspomnianego wcześniej planu wojennego. Wciąż bowiem brak jest kompletnej analizy szczegółowych parametrów kilkakrotnie modyfikowanych planów wojennych przeciwko Rosji, opracowywanych w austriackim Sztabie Generalnym w poprzednim 25-leciu przez zespół oficerów pod kierownictwem szefa sztabu gen. Fridricha Becka. Doświadczenia ze studiów operacyjnych na przewidywanym froncie galicyjskim okazały się na tyle ważne, że zostały w bogatym zakresie wykorzystane w planach gen. Conrada von Hötendorfa. Tym samym w naturalny sposób stały się dorobkiem austriackiego sztabu stanowiącym bazę wyjściową do ostatecznych rozwiązań. Dodatkowym argumentem świadczącym o ich znaczeniu był fakt, że Rosja od początku lat osiemdziesiątych XIX w. stała się głównym przeciwnikiem politycznym Austro-Węgier wymagającym zaangażowania większości sił militarnych monarchii na wypadek wojny.

Niniejsze opracowanie podejmuje właśnie próbę syntetycznego ujęcia całego procesu tworzenia w latach 1881–1914 przez Sztab Generalny Austro-Węgier planów wojennych przeciwko Rosji. Ponieważ plany te w swoich założeniach zawsze zakładały współpracę z niemieckim partnerem, w ujęciu tematu zostały także przedstawione meandry współpracy szefów sztabów państw sprzymierzonych oraz charakterystyczne założenia planów wojennych wspólnego przeciwnika — Rosji.

Rozpiętość czasowa publikacji obejmuje okres od 1881 r. do 6 sierpnia 1914 r. Początkowa data związana jest z faktem powstania w tym roku w austriackim Sztabie Generalnym pierwszych założeń planu wojennego przeciwko Rosji.¹ Taka potrzeba wynikała zarówno ze względu na zawarcie sojuszu Austro-Węgier z Niemcami, jak i coraz bardziej zarysowujący się konflikt z carską Rosją. Datą końcową jest dzień, w którym monarchia Franciszka Józefa oficjalnie wypowiedziała wojnę Rosji, wdrażając od kilku dni wcześniej plany mobilizacji i koncentracji wojsk liniowych pierwszego rzutu.²

Bazę źródłową publikacji stanowią wyniki kwerendy odbytej w wiedeńskim archiwum. Niezwykle cenne okazały się tam akta archiwalne Biura Operacyjnego Sztabu Generalnego (*Operationsbüro*) oraz akta dotyczące rozkazów Naczelnej Komendy Armii Austro-Węgier (*Armeeoberkommando*) znajdujące się w Kriegsarchiv, stanowiącym dział Österreichisches Staatsarchiv w Wiedniu. Uzupełnienie źródeł archiwalnych stanowi monumentalne dzieło autorstwa samego szefa sztabu gen. Conrada von Hötzendorfa *Aus meiner Dienstzeit 1906–1918*. Ze względu na ogromną ilość przedrukowanej w nim dokumentacji, korespondencji i rozkazów, elaboratów oraz własnych wspomnień, dzieło to ma charakter publikacji źródłowej.

W pracy szerzej wykorzystane zostały informacje ze wspomnianych prac syntetycznych³ oraz opracowań i artykułów następujących autorów: A. Biełoja, J. Daniłowa, S. Dygata, R. Kizlinga, M. Klimeckiego, F. Forstnera, J. Orzechowskiego, J. Pajączkowskiego-Dydyńskiego i M. Zgórniaka.⁴

¹ Kriegsarchiv in Wien. Generalstabes. Operationsbüro Generalstabes, Geschichte des Aufmarsches gegen Russland von Jahre 1881 bis 1905, sygn. 670, s. 38 (dalej KAW).

² J. Pajewski: *Pierwsza wojna światowa 1914–1918*, Warszawa 1998, s. 75.

³ J. Dąbrowski: *Wielka wojna 1914–1918*, Warszawa 1937, *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918*, t. I, Wien 1931–1932, Pajewski: *op. cit.*

⁴ A. Biełoj: *Galiczyjskaja bitwa*, Moskwa–Leningrad 1929, J. Daniłow: *Rossija w mirovoj wojnu 1914–1915 goda*, Berlin 1924; S. Dygat, *Niemieckie plany wojenne w okresie od 1871 do 1914*, „Bellona”, 1925, t. XX, z. 3; R. Kizling: *Feldmarschall Conrads Kriegsplan gegen Russland*, Wien 1925; M. Klimecki: *Gorlice 1915*, Warszawa 1991; J. Orzechowski: *Dowodzenie i sztaby od schyłku XIX wieku do końca pierwszej wojny światowej*, Warszawa 1957; J. Pajączkowski-Dydyński *Plany operacyjne mocarstw centralnych przeciw Rosji*,

Bardzo interesujących i szczegółowych informacji dostarczyły biografie szefa sztabu gen. Conrada von Hötendorfa.⁵

Plany wojenne opracowywane przez austriacki Sztab Generalny przeciwko Rosji w latach 1881–1905

W dniu 7 października 1879 r. Niemcy i Austro-Węgry zawarły układ o wzajemnym przymierzu. Jego założeniem głównym był bezterminowy sojusz zwrócony przeciwko Rosji.⁶ Coraz bardziej rysujący się konflikt interesów pomiędzy carską Rosją a monarchią naddunajską zaowocował zbliżeniem się tej ostatniej do Rzeszy, mimo wciąż jeszcze niezabliźnionej pamięci o roku 1866 i dość jawnie demonstrowanej niechęci do Niemców na dworze Franciszka Józefa. Niemniej jednak sojusz ten dla Wiednia miał ogromne znaczenie. Zapewniał bowiem coraz bardziej potęgujący się ekspansjonizm monarchii na Bałkany. Kierunek ten, wspierany przez liczne grono polityków Ballplazu w Wiedniu, uważano w kręgach rządowych Austro-Węgier za strategiczny dla dalszego utrzymania spójności dualistycznej monarchii, nawet kosztem wejścia w konflikt zbrojny z Rosją wspierającą Serbów.⁷ Mając za militarnego sojusznika Niemców, w Wiedniu nie obawiano się konfrontacji z potężną terytorialnie Rosją. Przyszłą wojnę z tym mocarstwem tłumaczono koniecznością dziejową, z której zarówno wielonarodowościowa armia austro-węgierska, jak i monarchia naddunajska wyjdą zwycięsko.⁸ Sława zdobyta na polach bitew scementować miała narody pod wspólnym berłem cesarza Austrii i koroną Węgier. Tym samym wojny z Rosją nie postrzegano li tylko jako środek do realizacji zewnętrznych interesów, ale także jako lekarstwo na coraz bardziej toczącą monarchię chorobę narodowego separatyzmu. Tylko Węgrzy wyrażali znacznie mniej optymizmu co do prowadzenia jakiegokolwiek wojny, widząc w niej więcej strat niż pożytku.

Układ z Niemcami doprowadził do zmiany dotychczasowej doktryny wojennej monarchii austro-węgierskiej. Odtąd Serbia i Rosja stały się głównymi wrogami. Zmalało natomiast znaczenie rywala austriackich interesów w Tyrolu — Włochów. Sojusz z 1879 r. nie zobowiązywał partnerów do wspólnych prac w zakresie ustalenia jednolitej doktryny czy też wzajemnie uzupełniających się planów wojennych. W utworzonym od 1876 r. w monar-

„Bellona”, 1933, t. XXXIX i XL, M. Zgórniak: *1914–1918 Studia i szkice z dziejów I wojny światowej*, Kraków 1987.

⁵ L. Pastor: *Conrad von Hötendorf*, Wien 1916; A. Urbański, *Conrad von Hötendorf — Soldat und Mensch*, Graz–Leipzig–Wien 1938.

⁶ Pajęczkowski-Dydyński: *op. cit.*, s. 61; Pajewski: *op. cit.*, s. 25.

⁷ Pajewski: *op. cit.*, s. 90.

⁸ *Ibid.*, s. 91.

chii austro-węgierskiej Sztapie Generalnym rozpoczęto już od końca 1878 r. pierwsze studia nad planami wojennymi przeciwko Rosji.⁹ Po 1879 r. prace Biura Operacyjnego tegoż sztabu zostały znacznie przyspieszone. Nadzorował je osobiście szef sztabu gen. Fridrich Beck. Efektem tych prac było sporządzenie pod koniec 1881 r. pełnego planu operacyjnego przeciwko Rosji w wersji uproszczonej, tzw. „Minimalkriegsfall R”.¹⁰ Jego założenia przepracowano w szczegółach wielokrotnie w ciągu 1882 r. Całość zatwierdzono 24 maja 1883 r.¹¹ Obok planu wojennego przeciwko Rosji przedstawiono także w 1881 r. nowe założenia planu wojennego przeciwko Włochom (Kriegsfall „I”), nie będące jednak przedmiotem późniejszego głębszego zainteresowania, a to z tego względu, że Włochy 20 maja 1882 r. przystąpiły do paktu z Niemcami i Austro-Węgrami tworząc Trójprzymierze.

Plan wojenny z lat 1881–1883

Jego treść została zawarta w liczącym 415 stron opracowaniu, do którego włączono mapy, schematy i wykresy przedstawiające dokładne studium wszystkich zagadnień objętych planowaniem strategicznym. Opracowanie zawiera następujące części:

- 1) założenia ogólne,
- 2) analizę planowanego teatru działań zbrojnych i przewidywane zaangażowanie militarne sojuszniczych Niemiec,
- 3) składy bojowe armii austro-węgierskich i ich rejony koncentracji,
- 4) zadania bojowe poszczególnych armii frontu,
- 5) plany i etapy mobilizacji wraz z harmonogramem transportów kolejowych wojsk do Galicji,
- 6) strukturę obronną w Galicji oraz analizę sił i zamiarów przeciwnika.¹²

Założeniem głównym planu przeciwko Rosji było przeświadczenie, że w przypadku jakiegokolwiek konfliktu zbrojnego z imperium Romanowów, Austro-Węgry nie będą osamotnione na froncie, lecz podejmą działania wojenne w partnerstwie z Niemcami, a być może nawet z Rumunią uznaną w 1880 r. za suwerenne państwo.¹³ Celem głównych działań wojennych przeciwko Rosji było szybkie uderzenie armii austro-węgierskich z terenu Galicji

⁹ KAW Operationsbüro Generalstabes, Geschichte des Aufmarsches gegen Russland von Jahre 1881 bis 1905, sygn. 670, s. 3.

¹⁰ *Ibid.*, s. 37.

¹¹ *Ibid.*, s. 37.

¹² KAW Operationsbüro Generalstabes, Denkschrift „Kriegsfall R. 1882”, sygn. 668, s. 398–399.

¹³ Pajączkowski-Dydyński: *op. cit.*, s. 63.

w kierunku północnym i północno-wschodnim, które w połączeniu z głównym uderzeniem Niemców z terytorium Prus Wschodnich miało doprowadzić do szeregu klęsk armii rosyjskich, a w konsekwencji do uzyskania znacznych nabytków terytorialnych w postaci ziem Królestwa Polskiego. Siły niemieckie skierowane na front rosyjski oceniano w sztabie austriackim na 31 liniowych i 9 rezerwowych dywizji piechoty. Wspólne działania z Niemcami miały być prowadzone tylko do linii Niemen–Brześć–Łuck–Berdyczów. Po osiągnięciu tej linii, a tym samym skróceniu frontu, główny ciężar wojny z Rosją miały przejąć armie austro-węgierskie. To miało pozwolić na szybkie przetransportowanie części wojsk niemieckich na front zachodni celem zadania decydującego ciosu Francji.¹⁴ Dalsze poruszanie się w głąb Rosji ze względu na ogromne przestrzenie i klimat nie było zamierzone. Natomiast sukcesy z pól bitewnych miały dostarczyć przekonujących argumentów do zawarcia zawieszenia broni i korzystnego pokoju. Autorzy planu w ten sposób wyrażali przekonanie, że przyszła wojna będzie równie krótkotrwała, jak te z 1866 i 1870 r.

W planie założono, że teatrem przyszłych działań wojennych od samego ich początku nie mogły być tereny monarchii. Wojnę należało szybko przenieść na terytorium Rosji, a zwłaszcza wysunięte na zachód tereny Królestwa Polskiego. W opracowaniu nie brano pod uwagę tzw. kwestii polskiej, choć stosunek ludności cywilnej z terenów przyszłego frontu wobec c. i k. armii nie pozostawał tu bez znaczenia.¹⁵ Główny architekt planu gen. Beck uważał, że siły austro-węgierskie skierowane przeciwko Rosji muszą być maksymalnie wysokie. W pierwszym etapie konstrukcji planu spośród 39 stacjonarnych dywizji piechoty na front rosyjski zaplanował skierować aż 32.¹⁶ W ostatecznej wersji planu liczba ta została zwiększona do 34 w związku z trwającą wówczas rozbudową armii z 13 do 14 korpusów i zwiększeniu dywizji piechoty do 41.¹⁷ Siły frontu podzielono na 3 armie ustawione w następującym szyku i składach:

1 Armia — koncentracja w rejonie Oświęcim–Kraków–Tarnów,
I, IV, V, VI i X Korpus,
22, 37 i 39 Dywizja Obrony Kraju,
6 i 7 Dywizja Kawalerii,
razem: 13 dywizji piechoty i 2 dywizje kawalerii;

¹⁴ *Ibid.*, s. 63.

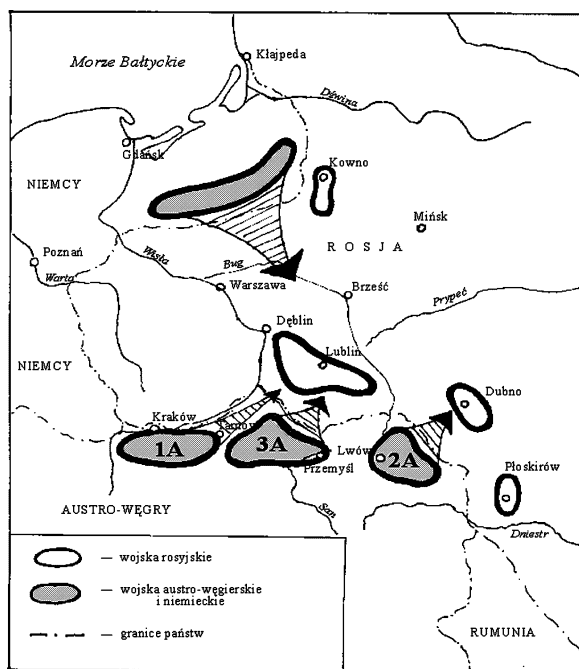
¹⁵ KAW Operationsbüro Generalstabes, Denkschrift „Kriegsfall R 1882”, sygn. 668, s. 377.

¹⁶ KAW Operationsbüro Generalstabes, Geschichte des Aufmarsches gegen Russland von Jahre 1881 bis 1905 — ordre de bataille „Minimalkriegsfall R”, sygn. 670, s. 15.

¹⁷ KAW Operationsbüro Generalstabes, Denkschrift „Kriegsfall R 1882” — ordre de bataille, sygn. 668, s. 134–138.

3 Armia — koncentracja w rejonie Dębica–Sieniawa–Przemyśl,
 III, VII, IX i XIII Korpus,
 21 i 40 Dywizja Obrony Kraju,
 2 i 3 Dywizja Kawalerii,
 razem: 9 dywizji piechoty i 2 dywizje kawalerii;

2 Armia — koncentracja w rejonie Lwów–Krasne–Mikołajów,
 II, VIII, XII i XIV Korpus,
 23 Dywizja Obrony Kraju,
 1, 4, 5 i 8 Dywizja Kawalerii,
 razem: 9 dywizji piechoty i 4 dywizje kawalerii;

Ryc. 1. Plan strategicznego rozwinięcia armii austro-węgierskich na przewidywanym froncie rosyjskim z 1882 r. wraz z kalkulacją niemieckiego wsparcia z Prus Wschodnich

W skład armii obok dywizji liniowych podległych korpusom włączono także dywizje obrony kraju (Landwehr), złożone głównie z rezerwy i mające na stopie pokojowej bardzo niski stopień skadrowania. W sumie na front rosyjski przeznaczono: 462 bataliony piechoty, z czego 150 rezerwowych,

326 szwadronów kawalerii, z czego 74 rezerwowych, 187 baterii artylerii ze stanem 1062 dział różnego kalibru.¹⁸

Ugrupowania trzech armii austro-węgierskich tworzyły łuk od Krakowa po Mikołajów, którego lewe skrzydło i środek (1 i 3 Armia) stanowiły grupę uderzeniową z zadaniem nacierania na ogólnym kierunku Łukowa i Brześcia po wschodniej stronie rzeki Wisły. Prawoskrzydłowa 2 Armia miała zabezpieczać to natarcie od wschodu (schemat rozwinięcia armii ilustruje rycina 1). Bez osłony większych jednostek piechoty pozostawiono prawie całą granicę na linii rzeki Zbrucz. Rejon ten zabezpieczała tylko kawaleria ze składu 2 Armii i oddziały straży granicznej (Grenschutz).¹⁹

Tryb i zasady przeprowadzania mobilizacji ogólnej w monarchii austro-węgierskiej uchwalał parlament. Natomiast omawiany plan zawierał tylko harmonogram terminów mobilizacji jednostek liniowych i rezerwowych z pierwszego rzutu na 5, 10, 15, 20, 30 i 40 dzień mobilizacji ogólnej oraz terminarz przewozowy kolejami wojsk do Galicji. Transport kolejowy w rejon koncentracji w Galicji miał się zakończyć w 40 dniu mobilizacji.²⁰ Planowano, że armie austro-węgierskie osiągną zdolność bojową już w 20. dniu mobilizacji.²¹ Zabezpieczenie rejonów koncentracji, stosunkowo maksymalnie zbliżonych do granicy, oprócz stacjonarnych jednostek kawalerii, stanowiły twierdze w Krakowie i Przemyślu. Ta ostatnia od 18 czerwca 1878 r. była w stanie intensywnej rozbudowy.²² Docelowo miała być największą w monarchii twierdzą pierścieniową złożoną z systemu kilkunastu połączonych ze sobą zespołów fortów. Jako dodatkowe zabezpieczenie przed wtargnięciem Rosjan do Galicji planowano wybudowanie rejonów umocnionych wokół Lwowa, Sieniawy, Jarosławia, Radymna, Jezupola, Halicza i Martynowa.²³

Z analiz Biura Operacyjnego austriackiego Sztabu Generalnego dotyczących wojsk przeciwnika w okręgach przygranicznych, wynikało, że Rosjanie dysponują w nich znacznymi siłami. Tylko na terenie Królestwa Polskiego potwierdzono dyslokację 8 dywizji piechoty, 6 dywizji kawalerii i 2 brygad artylerii, nie licząc załóg twierdz.²⁴ W sumie wysiłek mobilizacyjny Rosjan

¹⁸ *Ibid.*, s. 401–404.

¹⁹ *Ibid.*, s. 362, KAW Operationsbüro Generalstabes, Generalstabskarte Nr 12, sygn. 668, s. 551.

²⁰ KAW Operationsbüro Generalstabes, Skizze des Mobilisationstage Nr 1–6, sygn. 668, s. 405–409.

²¹ Pojęciem tym określano taki stan skompletowania armii, w którym jej oddziały uderzeniowe wysunięte na pierwszą linię mogły przejść do działań ofensywnych, mając za sobą dostatecznie mocne uzupełnienia (przyp. — R.M.).

²² Forstner, *op. cit.*, s. 79.

²³ KAW Operationsbüro Generalstabes, Russisches Kriegsfall. Fortyfikatorische Herichtung des Kriegschauplatzes Galizien, sygn. 668, s. 1.

²⁴ KAW Operationsbüro Generalstabes, Generalstabskarte Nr 15, sygn. 668, s. 554.

na koniec pierwszego miesiąca wojny obliczono na 5 armii złożonych maksymalnie z 60 dywizji piechoty i 28 dywizji kawalerii. Z tego oceniano, że siły rosyjskie złożone z 2 silnych armii zostaną skierowane przeciwko Niemcom. Pozostałe 3, liczące w 30 dniu mobilizacji maksymalnie 18 dywizji piechoty i 10 dywizji kawalerii, powinny znaleźć się na froncie galicyjskim. Spodziewano się ich na linii Dęblin–Chełm–Dubno–Radziwiłłów.²⁵ Tym samym twórcy planu zakładali, że główny impet armii rosyjskich zostanie skierowany przeciwko Niemcom, a wobec Austro-Węgier dojdzie początkowo tylko do działań zaczepnych.

Sztabowcy gen. Becka przy szacunkowych obliczeniach sił niemieckich nie dysponowali żadnymi uzgodnieniami z militarnym partnerem. Można więc stwierdzić, że zakładane wielkości sił po stronie Niemiec były tylko kalkulacją życzeń, choć w istocie wówczas Niemcy w swoich planach front rosyjski traktowali pierwszoplanowo. Założenia planu zostały ujawnione niemieckiemu sztabowi w specjalnym tajnym dokumencie podpisanym przez gen. Becka pt. „Exposé o położeniu wojskowym w wojnie Austro-Węgier i Niemiec z Rosją jako podstawa do ewentualnych układów z królewsko-pruskim Sztabem Generalnym” opatrzonym datą 19 sierpnia 1882 r.²⁶ Następnie ostatecznie uzgodniona jego wersja została przedłożona 23 kwietnia 1883 r. cesarzowi Franciszkowi Józefowi, a w miesiąc później zatwierdzona do realizacji.

Analizując treść planu trzeba stwierdzić, że oficerowie austriackiego Sztabu Generalnego wykonali nad jego opracowaniem ogromną i solidną merytorycznie pracę. Konstrukcja planu została oparta na dokładnych wyliczeniach, a proponowane w nim rozstrzygnięcia strategiczne jak na ówczesne lata były bardzo realne do wprowadzenia w życie. Istotnym zaś mankamentem tej koncepcji rozwinięcia wojsk austro-węgierskich przeciwko Rosji było przyjęcie w niej jako pewnik założenia, że siły sojuszniczych Niemiec będą wykonywać zadanie ofensywne z terenów Prus Wschodnich w kierunku na Siedlce — Brześć, podczas gdy w istocie dopiero od połowy 1882 r. nastąpiła obustronna wymiana poglądów na kwestię frontu rosyjskiego między sztabami Niemiec i Austro-Węgier. Niemniej jednak, w sytuacji wzajemnej niechęci zarówno kanclerza Bismarcka do Austro-Węgier, jak i cesarza Franciszka Józefa do Niemców, fakt nawiązania wzajemnej wymiany myśli pomiędzy sztabami wydaje się ważnym osiągnięciem niebędącym jednak precyzyjnym obustronnie sygnowanym uzgodnieniem sił i kierunków przyszłych działań.

²⁵ KAW Operationsbüro Generalstabes, Denkschrift „Kriegsfall R 1882”, sygn. 668, s. 364–368.

²⁶ KAW Operationsbüro Generalstabes, Voreinbungen Österreich — Deutschland 1882 bis 1907. Konzept aus 19 August 1882, sygn. 685, s. 270–271.

W przypadku wojny zachowanie niemieckiego partnera mogło być całkowicie odmienne od postulowanego w analizowanym planie.

Rozwój koncepcji planu wojennego przeciwko Rosji w latach 1884–1906

Zmiany polityczno-gospodarcze oraz dozbrajanie i powiększanie armii w bezpośredni sposób wymusiły kolejne zmiany i modyfikacje opracowanych już planów wojennych. W latach 1884–1885 dokonano w austriackim Sztabie Generalnym w planie wojennym przeciwko Rosji pierwszych dość istotnych korekt, których środek ciężkości leżał w nowej koncepcji ustawienia armii kierowanych na front rosyjski.²⁷ W armiach ustawionych teraz w szyku 1, 2, 3 (według numerów własnych) zmieniono również częściowo składy bojowe bez zmiany dotychczasowych rejonów koncentracji. W nowej wersji przedstawiały się one następująco:

1 Armia

I, IV, V, VI i X Korpus,
22, 37 i 39 Dywizja Obrony Kraju,
3, 6 i 7 Dywizja Kawalerii;

2 Armia

III, VII, VIII, XI i XIII Korpus,
23 Dywizja Obrony Kraju,
1, 4 i 8 Dywizja Kawalerii;

3 Armia

II, IX, XII i XIV Korpus,
21 i 40 Dywizja Obrony Kraju,
2 i 5 Dywizja Kawalerii.²⁸

W latach 1887–1896 rozpoczęto w armii austro-węgierskiej reformy strukturalne zmierzające w zasadniczej mierze do zwiększenia obronności monarchii i powiększenia liczebności jednostek stacjonarnych. Ich początkiem było utworzenie w 1887 r. kolejnego XV Korpusu ze sztabem w Sarajewie.²⁹ Następnym etapem reformy objęto tereny graniczne z Rosją poprzez rozbudowę twierdzy Przemyśl i dyslokację od 1889 r. w jej rejonie X Korpusu

²⁷ KAW Operationsbüro Generalstabes, Geschichte des Aufmarsches gegen Russland von Jahre 1881 bis 1905, sygn. 670, s. 69.

²⁸ *Ibid.*, s. 69.

²⁹ KAW Operationsbüro Generalstabes, K. u. K. Armee in Felde, sygn. 701, s. 97.

przeniesionego z Brna.³⁰ W kolejnych latach rozpoczęto powiększanie liczebności armii o 43, 44, 45 i 46 Dywizję Obrony Kraju.³¹ W Sztabie Generalnym opracowano także program wzmocnienia sił frontowych na wypadek wojny o jednostki pospolitego ruszenia w postaci brygad marszowych i brygad landsturmu. W ciągu kolejnych 10 lat miało powstać 14 brygad landsturmu oraz 14 brygad marszowych.³² Oznaczało to sukcesywny wzrost liczebności armii planowanych do skierowania na fronty o kolejnych 14 dywizji piechoty, choć ich wartość bojowa była bez porównania niższa od dywizji liniowych. Sukcesywnie miała być też powiększana liczebność dywizji kawalerii.

Konsekwencją rozbudowy liczebności armii i zmiany dyslokacji X Korpusu były zmiany składów bojowych armii planowanych do skierowania na front rosyjski. Zmiany te zatwierdzono w 1893 r.³³ Choć nie znajduje to potwierdzenia w materiałach archiwalnych, to wydaje się, że wzrost liczebności dywizji piechoty planowanych do realizacji „Kriegsfall R” miał bezpośredni związek z gwałtownym ochłodzeniem się stosunków niemieckiego Sztabu Generalnego ze swoim austriackim odpowiednikiem od momentu objęcia funkcji szefa sztabu przez gen. Alfreda von Schlieffena. Nie był on zainteresowany ani podpisywaniem umowy, czy też konwencji z naddunajskim partnerem, ani też traktowaniem, jak jego poprzednicy, frontu rosyjskiego jako pierwszoplanowego.³⁴ W tej sytuacji, to armie austro-węgierskie czekało zadanie poniesienia głównego ciężaru walk na wypadek wojny z Rosją. W wersji z 1893 r. składy bojowe poszczególnych armii austro-węgierskich planowanych do użycia przeciwko Rosji przedstawiały się następująco:

1 Armia

I, II, III, V i X Korpus,
13, 21, 22, 26, 37 i 46 Dywizja Obrony Kraju,
40 brygada landsturmu,
2, 3 i 7 Dywizja Kawalerii,
razem: 16 i 1/2 dywizji piechoty i 3 dywizje kawalerii;

³⁰ *Ibid.*, s. 97, F. Forstner, *op. cit.*, s. 79.

³¹ KAW Operationsbüro Generalstabes, K. u. K. Armee in Felde, sygn. 701, s. 98.

³² KAW Operationsbüro Generalstabes, Übersicht der Versammlung der Marsch und Landsturmbriaden, sygn. 701, s. 84.

³³ KAW Operationsbüro Generalstabes, Übersicht der Versammlung der Marsch und Landsturmbriaden, sygn. 701, s. 84.

³⁴ Dygat: *op. cit.*, s. 249–251; Zgórnjak: *op. cit.*, s. 66–67.

2 Armia

VI, IX, XIII i XIV Korpus,
39, 41 i 42 Dywizja Obrony Kraju,
39 i 93 brygada landsturmu,
1 i 6 Dywizja Kawalerii,
razem: 12 dywizji piechoty i 2 dywizje kawalerii;

3 Armia

IV, VII, VIII, XI i XII Korpus,
23, 38, 40 i 43 Dywizja Obrony Kraju,
4, 5 i 8 Dywizja Kawalerii,
razem: 15 dywizji piechoty i 3 dywizje kawalerii.

W sumie na front galicyjski przewidywano skierowanie 43 dywizji piechoty oraz 8 dywizji kawalerii.³⁵ Wszystkie armie miały pozostać w dotychczas zaplanowanych rejonach koncentracji. Nie zmieniono też zadań poszczególnych armii. Właściwie zasadnicza różnica tej wersji w stosunku do roku 1882 polegała wyłącznie na zwiększeniu liczebności dywizji piechoty przeznaczonych na front rosyjski z 34 do 43. Ta wersja planu wojennego przeciwko Rosji nie uległa w kolejnych latach istotnym zmianom i była obowiązująca aż do odejścia gen. Becka ze stanowiska szefa Sztabu Generalnego, co nastąpiło z dniem 18 listopada 1906 r.³⁶ Do tego czasu plan ten nadal nie stał się przedmiotem oficjalnej wzajemnej konwencji pomiędzy sztabami generalnymi Austro-Węgier i Niemiec.

Plan Conrada von Hötendorfa

Odejście w stan spoczynku zasłużonego i wieloletniego szefa austriackiego Sztabu Generalnego gen. Becka zbiegło się w czasie z dymisją niemieckiego szefa sztabu gen. Alfreda von Schlieffena. W odróżnieniu od niemieckiego partnera, zmiana pierwszej postaci w austriackim sztabie była nieunikniona z uwagi na wiek generała. Zasadniczo jednakże spowodowana została potrzebą reorganizacji obsady na najwyższych szczeblach armii austro-węgierskiej w sytuacji wyraźnej zmiany kursu polityki zagranicznej monarchii habsburskiej.³⁷ Już wówczas bardzo widoczny stał się separatyzm Włochów stawia-

³⁵ KAW Operationsbüro Generalstabes, Geschichte des Aufmarsches gegen Russland von Jahre 1881 bis 1905, sygn. 670, s. 76–78.

³⁶ KAW Generalstab, Przewodnik po zespole s. 3; Pajęczkowski-Dydyński: *op. cit.*, s. 265.

³⁷ Gen. Beck zajmował to stanowisko oficjalnie od 1881 r. za KAW Operationsbüro Generalstabes, Geschichte des Aufmarsches gegen Russland von Jahre 1881 bis 1905, sygn. 670, s. 5.

jący pod znakiem zapytania ich dalszy byt w Trójprzymierzu. W Wiedniu natomiast coraz bardziej rosły apetyty na poskromienie Serbii i to w demonstracyjny sposób z użyciem siły. Pogląd ten szczególnie był bliski nowemu ministrowi spraw zagranicznych Aloisowi Lexa von Aehrenthalowi, który, w odróżnieniu od swojego zachowawczego poprzednika Agenora Gołuchowskiego, dążył do polityki konfrontacji.³⁸ Nie bez znaczenia był tu także fakt powiększania się kryzysu w carskiej Rosji zapoczątkowanego porażką w wojnie z Japonią. Te nowe uwarunkowania zewnętrzne wokół monarchii jak i wewnętrzne dążenia doprowadziły do określenia nowej doktryny wojennej. Streszczała się ona w stwierdzeniu, że Austro-Węgry otoczone są narodami wrogimi, dążącymi do wywołania wewnętrznego konfliktu w cesarsko-królewskiej monarchii. Narody te należy zmusić do uległości nawet za cenę kosztów konfliktu zbrojnego.³⁹

W atmosferze rosnącego zapotrzebowania na siłowe rozwiązania w polityce zagranicznej, na wniosek następcy tonu arcyksięcia Franciszka Ferdynanda, cesarz Franciszek Józef mianował z dniem 1 grudnia 1906 r. na stanowisko szefa Sztabu Generalnego 54-letniego generała piechoty Conrada von Hötzendorfa.⁴⁰ Nowy szef sztabu wywodził się z nobilitowanego austriackiego rodu o pięknych tradycjach wojskowych.⁴¹ W latach 1866–1903 przeszedł kolejne szczeble kariery wojskowej do stopnia feldmarszałka lejtnanta i dowódcy 8 Dywizji Piechoty w Innsbrucku. Wcześniej był dowódcą regimentu gwardii cesarskiej, wieloletnim wykładowcą taktyki piechoty w Wiedeńskiej Szkole Wojennej (Kriegsschule) i autorem dzieła *Zum Studium der Taktik*.⁴² Wśród wojskowych miał opinię oficera bardzo pracowitego, energicznego w działaniu i jednocześnie wysoko przygotowanego merytorycznie do pełnienia najwyższych stanowisk w armii.

Conrad cieszył się poparciem następcy tronu, stąd otrzymał pełną swobodę w kierowaniu sztabem i dużą samodzielność w przygotowaniu założeń nowego planu. Prace Biura Operacyjnego pod osobistym nadzorem gen. Conrada prowadził płk Józef Metzger. Oficer ten pracował w Biurze Operacyjnym od 1881 r. i swoimi kompetencjami szybko zdobył zaufanie nowego szefa.⁴³ Główna część prac nad planem wojennym przeciwko Rosji i Ser-

³⁸ Pajewski: *op. cit.*, s. 90.

³⁹ *Ibid.*, s. 91–92.

⁴⁰ F. Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner Dienstzeit 1906–1918*, t. I, Berlin–Wien–Leipzig–München 1922, s. 37, L. Pastor: *Conrad von Hötzendorf*, Wien 1916, s. 42.

⁴¹ Jego dziadek dowodził oddziałem eskortującym cesarza Francuzów Napoleona I w 1814 r. na wyspę Elbę, — za Urbański: *op. cit.*, s. 19.

⁴² *Ibid.*, s. 112.

⁴³ Conrad: *op. cit.*, t. I, s. 187.

bii przypadła na koniec szczególnie trudnego politycznie 1908 r. z powodu napięcia spowodowanego październikową aneksją Bośni i Hercegowiny — terytoriów okupowanych przez Austro-Węgry od 1878 r.⁴⁴ Austriacka aneksja tych prowincji stała w jawnej sprzeczności z postanowieniami konwencji berlińskiej i była przyczyną definitywnego pogorszenia się stosunków Wiednia z Serbią i Rosją. Ta ostatnia, uwikłana po 1904 r. w wewnętrzne i zewnętrzne problemy, nie odważyła się na stanowczy odwet. Tym samym wydarzenia z 1908 r. wzmocniły pozycję monarchii naddunajskiej oraz utwierdziły przekonanie ekspansywnych polityków Wiednia o potrzebie poszukiwania odważniejszych rozwiązań w projektowaniu planów wojennych.

Od tej pory prace Biura Operacyjnego austriackiego Sztabu Generalnego zdominowały dwa zasadnicze czynniki: a) bezpośredni wpływ poglądów szefa sztabu gen. Hötendorfa przekonanego o pierwszoplanowej roli piechoty i znaczeniu natarcia w działaniach operacyjnych, b) powszechnie dominujący w planach operacyjnych głównych mocarstw Europy ofensywny model planów strategicznego rozwinięcia wojsk na przewidywanych teatrach działań wojennych. Wówczas to w pierwszych latach XX wieku w sztabach generalnych Francji i Niemiec opracowano dokładnie założenia ofensywnych planów zmierzających do zadania druzgocących ciosów przeciwnikowi. Niemiecką odpowiedzią na sojusz wojskowy Rosji z Francją z 1893 r. było stopniowe wdrażanie do realizacji planu gen. Alfreda von Schlieffena zakładającego wojnę na dwa fronty z pojedynczą eliminacją przeciwników. Najpierw błyskawicznym uderzeniem poprzez terytorium Belgii z użyciem maksymalnie dużych sił miała zostać pokonana Francja, po czym po przetransportowaniu sił na front wschodni miały zostać stworzone warunki do pobicia armii rosyjskich. W odpowiedzi na planowanie niemieckie, kolejne plany francuskiego Sztabu Generalnego poczynawszy od 1907 r. w tym plan gen. Lacroix z 1909 r. odzwierciedlały społeczne żądanie walki o każdą piędź francuskiej ziemi. Zakładały one generalnie zasadę nie tyle zaciętości obrony, co zdecydowanego proporcjonalnego natarcia na Niemcy. Ten charakter francuskiej myśli strategicznego działania przeciwko Niemcom jeszcze bardziej został spotęgowany zdecydowanie ofensywnymi założeniami doktryny wojennej gen. Focha⁴⁵ i znalazł swój wyraz w ostatnim przed wybuchem wojny XVII planie wojennym, który w 1914 r. usiłował realizować głównodowodzący armią francuską gen. Joffre. Tylko targana wewnętrznymi niepokojami po porażce z Japonią Rosja na kilka lat odeszła od ofensywnego modelu planów. Nie mniej zobli-

⁴⁴ Pajewski: *op. cit.*, s. 90.

⁴⁵ W. Śladkowski: *Ferdinand Foch (szkic do portretu)*, „Dzieje Najnowsze”, 1999, R. XXXI, 3, s. 189–208.

gowani po części umowami, a po części francuskimi pieniędzmi Rosjanie już od końca 1910 r. ponownie zaczęli opracowywać ofensywny wariant swojego planu wojennego przeciwko Niemcom i Austro-Węgrom.

Znający większość poglądów ówczesnych strategów gen. Conrad nie widział wobec geopolitycznego położenia monarchii naddunajskiej innego jak ofensywny model prowadzenia przyszłych działań wojennych na wszystkich potencjalnych frontach. Jako podstawę do swoich rozważań Conrad przyjął twierdzenie, że prawdopodobnymi przeciwnikami Austro-Węgier oprócz Rosji będą Włochy, Serbia i Czarnogóra. To nasuwało kolejne stwierdzenie, że armie austro-węgierskie same nie udźwigną ciężaru walki ze wszystkimi wrogami jednocześnie. Na podstawie kalkulacji liczby jednostek liniowych obliczył, że Austro-Węgry są w stanie samodzielnie pokonać Włochy, Serbię i Czarnogórę przy jednoczesnym konflikcie zbrojnym. Wojna z Rosją ma natomiast sens tylko wówczas, gdy będzie prowadzona wspólnie z Niemcami.⁴⁶ W nowej sytuacji polityczno-militarnej szef austriackiego sztabu twierdził, że niewystarczające jest stworzenie samodzielnych planów wojennych z Rosją, Serbią i Włochami. Układ konstrukcji tych planów musiał być więc spójny, a w przypadku planu wojennego przeciwko Rosji jego założenia głównie winny być obustronnie uzgodnione z sojusznicznymi Niemcami.⁴⁷ Tym samym plan ten był bezwzględnie najważniejszy dla monarchii z powodu największej absorpcji sił zbrojnych i konieczności stworzenia w nim parametrów możliwych do zaakceptowania przez stronę niemiecką.

W Biurze Operacyjnym Sztabu Generalnego przyjęto trzy warianty przyszłej wojny:

- 1) wojna z Rosją, Serbią i Czarnogórą jednocześnie bez udziału Włoch,
- 2) wojna z Serbią i Czarnogórą bez udziału Włoch i Rosji,
- 3) Wojna z Włochami, Serbią i Czarnogórą.

W poszczególnych elaboratach planów wojennych nazwano te przypadki w następujący sposób: „R” — wojna z Rosją „Kriegsfall R”, „B” — wojna na Bałkanach „Kriegsfall B”, „I” — wojna z Włochami „Kriegsfall I”.⁴⁸

Założenia planu wojennego **Kriegsfall R** przeciwko Rosji z lat 1908–1909

Konstrukcja nowego planu strategicznego rozwinięcia armii austro-węgierskich przeciwko Rosji w znacznym stopniu opierała się na doświadczeniach w planowaniu z lat 1881–1883. Układ treści planu w zasadzie nie odbie-

⁴⁶ Conrad: *op. cit.*, t. I, s. 252, Pajęczkowski-Dydyński: *op. cit.*, s. 246; Pajewski: *op. cit.*, s. 91–92.

⁴⁷ Daniłow: *op. cit.*, t. I, s. 32, R. Kiszling: *Feldmarschall Conrads Kriegsplan gegen Rusland*, Wien 1925, s. 117; Pajęczkowski-Dydyński: *op. cit.*, s. 246–247.

⁴⁸ Conrad: *op. cit.*, t. I, s. 254; Kiszling: *op. cit.*, s. 126.

gał od poprzednio przyjętego schematu. Natomiast istota zmian dotyczyła przede wszystkim *ordre de bataille* poszczególnych 4 armii i ich zadań strategicznych.

Teatrem przyszłych działań wojennych miały być tereny Rosji, a w szczególności wysunięte na zachód ziemie Królestwa Polskiego. Celem głównym pierwszej fazy działań armii austro-węgierskich było szybkie przejście do działań ofensywnych przeciwko armiom rosyjskim poprzez uderzenie główne między widłami rzeki Wisły i Bugu. Uderzenie to w połączeniu z uderzeniem głównym sił niemieckich z Prus Wschodnich w kierunku Siedlec miało doprowadzić do zadania klęski wojskom rosyjskim zgrupowanym w dorzeczu Wisły i odebrania Rosjanom ziem Królestwa Polskiego.⁴⁹ Było to więc klasyczne dwustronne oskrzydlenie powtórzone za planem z 1882 r.

Generał Conrad, tak jak i jego poprzednik na tym stanowisku, uważał, że przeciwko Rosji Austro-Węgry muszą wystąpić z maksymalnie dużymi siłami. Ich wielkość ustalił na 40 dywizji piechoty i 9 dywizji kawalerii.⁵⁰ Oczekiwał, że sojusznicy Niemcy skierują przeciwko Rosji z terenów Prus Wschodnich co najmniej 13 dywizji liniowych piechoty (nie licząc rezerwowych), a oprócz tego dodadzą wsparcie z rejonu Śląska.⁵¹ Austriacki szef sztabu był oczywiście poinformowany, że Niemcy mimo odejścia gen. Schlieffena ze stanowiska szefa sztabu, nie zmienili priorytetów działania i nadal front rosyjski traktowali drugoplanowo. To z drugiej strony umacniało osobiste poczucie gen. Conrada, że jest głównym strategiem w tej części Europy ze strony państw sprzymierzonych. Według planu, 40 dywizji piechoty tworzyło ugrupowanie czterech armii na łuku od rzeki San po Tarnopol w następującym ustawieniu i składach bojowych:

1 Armia — rejon koncentracji — Rozwadów–Sieniawa–Lubaczów–
–Niemirów,
I, V i X Korpus,
12 Dywizja Piechoty,
2, 3 i 6 Dywizja Kawalerii,
razem: 7 dywizji piechoty i 3 dywizje kawalerii;

⁴⁹ KAW Operationsbüro Generalstabes, Vorgeleichende Dorstellung in Aufmarschraum 1908/1909 „Kriegsfall R”, sygn. 670, s. 119.

⁵⁰ KAW Operationsbüro Generalstabes, Vorgeleichende Dorstellung in... , sygn. 670, s. 119; Pająckowski-Dydyński: *op. cit.*, s. 255.

⁵¹ KAW Operationsbüro Generalstabes, Vorgeleichende Dorstellung... , sygn. 670, s. 120; Kiszling: *op. cit.*, s. 127; Pająckowski-Dydyński: *op. cit.*, s. 253.

- 4 Armia** — rejon koncentracji — na północ i południe od Lwowa,
II, VI, VIII i IX Korpus,
10 Dywizja Piechoty,
20, 37, 39, 40, 42 i 44 Dywizja Obrony Kraju,
10 i 11 Dywizja Kawalerii,
22 brygada kawalerii landsturmu,
razem: 15 dywizji piechoty i 2 dywizji kawalerii;
- 3 Armia** — rejon koncentracji — Złoczów–Podhorce–Pomorzany,
IV, XI i XIV Korpus,
13, 21, 23, 41 i 45 Dywizja Obrony Kraju,
4, 5 i 8 Dywizja Kawalerii,
razem: 11 dywizji piechoty i 3 dywizje kawalerii;
- 2 Armia** — rejon koncentracji — wokół Tarnopola,
III, VII i XII Korpus,
22 Dywizja Obrony Kraju,
1 Dywizja Kawalerii,⁵²
razem: 7 dywizji piechoty i 1 dywizja kawalerii.

Rejony koncentracji armii zostały dobrane w taki sposób, by spełniały 3 główne warunki: bliskość do granicy rosyjskiej, co umożliwiałyby szybkie wejście do działań ofensywnych, zachowanie łączności z Niemcami, potrzeba jak największego zbliżenia południowej flanki do spodziewanych sił rumuńskich, których koncentracji należało oczekiwać w Mołdawii.

Oslonę koncentracji stanowić miały korpusy galicyjskie (I, X i XI), 9 liniowych dywizji kawalerii oraz twierdza Kraków i Przemyśl. W tej ostatniej, położonej centralnie do ramion całego obszaru koncentracji, zaplanowano kwaterę naczelnego dowództwa frontu.⁵³ Dodatkowym zabezpieczeniem terenów Galicji były tzw. rejony umocnione na linii rzeki San i Dniestr wokół miejscowości: Sieniawa, Jarosław, Mikołajów, Halicz, Jezupol, Niżniów i Zaleszczyki oraz obszar warowny wokół Lwowa.⁵⁴ Conrad nie przywiązywał większej wagi do twierdz i umocnień obronnych, toteż w jego planie nie opracowano wariantu wykorzystania systemu obronnego na wypadek niepowodzeń i konieczność przejścia do obrony na własnym terenie. Przekonany o sile uderzenia piechoty zaplanował, że armie skoncentrują się najpóźniej

⁵² KAW Operationsbüro Generalstabes, Vorgeleichende Dortstellung..., sygn. 670, s. 119.

⁵³ KAW Operationsbüro Generalstabes, Mobile in Galizie, sygn. 702, s. 110.

⁵⁴ *Ibid.*, s. 116.

w 26 dniu mobilizacji, a już w 18–20 dniu główne jednostki przejdą do natarcia.⁵⁵

Strategia ofensywnego działania armii austro-węgierskich na froncie rosyjskim polegała na trzech fazach:

1) faza stanowiąca cel główny — uderzenie 1 i 4 Armii pomiędzy Wisłą a Bugiem, stanowiące wspólny manewr podwójnego oskrzydlenia z uderzeniem Niemców z Prus Wschodnich,

2) faza to uderzenie zabezpieczające w wykonaniu 3 i 2 Armii w kierunku Równego i Płoskirowa celem rozbitcia zgrupowanych tam sił nieprzyjaciela i zminimalizowania luki pomiędzy postępującą na północ lewą flanką,

3) faza to uderzenie siłami prawego skrzydła w kierunku Podola celem wsparcia sił rumuńskich.

Podstawowym argumentem przekonującym Conrada o możliwym powodzeniu w realizacji planu był fakt wydłużonego czasu mobilizacji i koncentracji sił rosyjskich. Z posiadanych danych nanoszonych na mapy operacyjne wynikało, że Rosjanie potrzebują co najmniej 30 dni na znaczące wzmocnienie sił stacjonujących w okręgu warszawskim i kijowskim.⁵⁶ To pozwalało na przyjęcie kalkulacji, że Rosjanie będą w stanie rozporządzać w 30 dniu mobilizacji 71 dywizjami piechoty z I i II rzutu. Natomiast na europejskim teatrze działań wojennych spodziewano się obecności 44 dywizji piechoty, 4 brygad strzelców i 21 dywizji kawalerii. Z tego przeciwko Austro-Węgrom miało być skierowanych nie więcej jak 25 dywizji piechoty, 2 brygady strzelców i 12 dywizji kawalerii.⁵⁷ W takiej sytuacji siły austro-węgierskiej piechoty, mając przewagę w stosunku 3 : 2, mogły przechylić szalę zwycięstwa na swoją stronę. Warunkiem koniecznym do tego było sprawne przeprowadzenie mobilizacji i transportu do rejonów koncentracji według założonych limitów czasowych.

Na początku 1909 r. plan po uzyskaniu akceptacji cesarza został zatwierdzony. Wcześniej gen. Conrad zreferował jego główne założenia w tajnej korespondencji z 1 stycznia 1909 r. do niemieckiego szefa sztabu gen. Helmutha von Moltke. Ten w korespondencji z 19 marca 1909 r. zadeklarował podjęcie ofensywy w kierunku Siedlec, a w kolejnych latach obiecał wsparcie działań naddunajskiego partnera korpusem landwehry z rejonu Śląska.⁵⁸

⁵⁵ KAW Operationsbüro Generalstabes, Vorgeleichende Dortstellung... , sygn. 670, s. 119.

⁵⁶ KAW Operationsbüro Generalstabes, Beilage 2-Ruschische Armee, sygn. 796, s. 26–27.

⁵⁷ *Ibid.*, s. 26–27, Pajęczkowski-Dydyński: *op. cit.*, s. 253.

⁵⁸ Conrad: *op. cit.*, t. I, s. 386–389; Kiszling: *op. cit.*, s. 134; Pajęczkowski-Dydyński: *op. cit.*, s. 259.

Nowy plan wojenny przeciwko Rosji, jak i poprzednia wersja, był planem ofensywnym, a więc zgodnym z doktryną monarchii o poskromieniu siłą jej wrogów. Jego myśl strategiczna tkwiła w szybkości koncentracji własnych armii przed przeciwnikiem, po czym podbiciu go we współdziałaniu z wojskami niemieckimi w wielkiej operacji o schemacie dwustronnego klasycznego oskrzydlenia. Jego wadą był zbyt duży optymizm dotyczący działań ofensywnych, stąd też brak w nim było aneksów co do postępowania obronnego na wypadek niepowodzeń.

Zmiany z lat 1912–1914

Powracając ponownie na stanowisko szefa Sztabu Generalnego gen. Conrad dostrzegł już w 1912 r. niedoskonałości swojego planu.⁵⁹ W tym momencie miał dostatecznie pewne informacje, że na froncie rosyjskim zabraknie wsparcia ze strony dywizji rumuńskich, a Rosjanie przystąpili do szybkiej rozbudowy wojsk w europejskich okręgach. Attaché wojskowi donosili też, że Rosjanie w ostatnich latach poczynili znaczne postępy w zakresie skracania czasu mobilizacji.⁶⁰ Odpowiedzią Conrada na te informacje była zmiana rejonów koncentracji na froncie rosyjskim, polegająca na maksymalnym ich przesunięciu do granicy z Rosją (ilustruje je rycina 2). Dodatkowo wokół Krakowa zaplanowano skupienie wydzielonej samodzielnej grupy operacyjnej złożonej z 2 dywizji landsturmu i 1 dywizji kawalerii. Miała ona zabezpieczać łączność z niemieckimi oddziałami na Górnym Śląsku. Czterem armiom austro-węgierskim przydzielono następujące rejon koncentracji:

- 1 Armia — rejon Nisko–Cieszanów–Rawa Ruska–Jaworów–Jarosław,
- 4 Armia — rejon Lwów–Krystynopol–Radziechów–Busk,
- 3 Armia — rejon Brody–Zborów,
- 2 Armia — rejon Tarnopol–Trembowla po linię graniczną rzeki Zbrucz.⁶¹

Kolejna zmiana, stanowiąca reakcję na wzrost siły Serbii odnoszącej sukcesy w wojnie bałkańskiej, dotyczyła nowego systemu mobilizacji sił głównych. Wprowadzono do niego wariant pośredni pomiędzy planem wojennym przeciwko Rosji a planem wojennym przeciwko Serbii. Według wcześniej opracowanych scenariuszy przyszłej wojny gen. Conrad w 1913 r. podzielił siły Austro-Węgier na 3 rzuty:

⁵⁹ Cesarz Franciszek Józef przyjął dymisję gen. Conrada 30 listopada 1911 r., a na wniosek następcy tronu przywrócił go na stanowisko szefa Sztabu Generalnego 7 grudnia 1912 r. W tym okresie stanowisko to zajmował gen. Blasius Schemua, za: Conrad: *op. cit.*, t. II, s. 111–116., Pastor: *op. cit.*, s. 52–60.

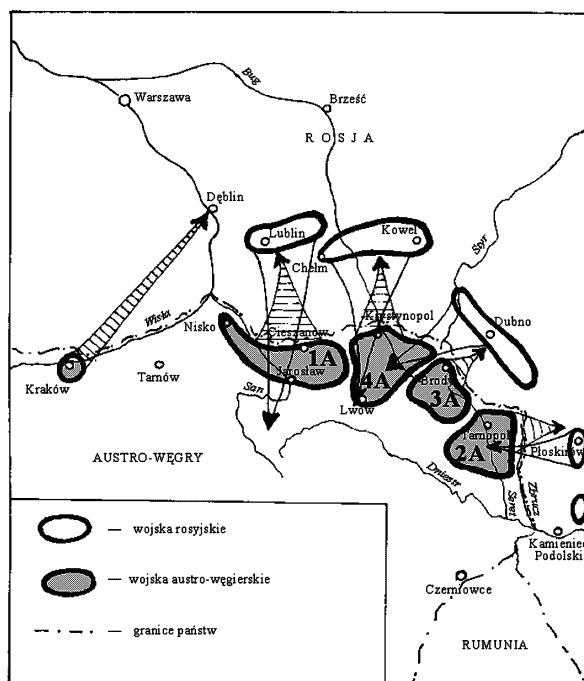
⁶⁰ Conrad: *op. cit.*, t. III, s. 116–124.

⁶¹ *Ibid.*, s. 530–532; Orzechowski: *op. cit.*, s. 217.

I Rzut „A” — siły przeciwko Rosji,
I, II, III, V, VI, X, XI, XII i XIV Korpus,
1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 i 11 Dywizja Kawalerii;

II tzw. „Minimalgruppe Balkan” — siły przeciwko Serbii i Czarnogórze,
XIII, XV i XVI Korpus,
20 i 42 Dywizja Obrony Kraju,
13 brygada marszowa,
36, 104, 107 i 109 brygada landsturmu,
4 pułki marszowe węgierskiego Honwedu;

III Rzut „B” — w zależności od układu wojny,
IV, VII, VIII i IX Korpus,
21, 26, 29 i 40 Dywizja Obrony Kraju,
10 Dywizja Kawalerii,
102 brygada landsturmu.

Ryc. 2. Plan strategicznego rozwinięcia armii austro-węgierskich na przewidywanym froncie rosyjskim z lat 1912–1913

W przypadku wojny z Rosją i Serbią jednocześnie rzut „B”, który składał się głównie z sił 2 Armii był kierowany na front rosyjski. W przypadku wojny z Serbią bez udziału Rosji, rzut ten wraz z 1 i 11 Dywizją Kawalerii z rzutu „A” kierowany był na Bałkany.⁶² Zmiany w planie zostały zaakceptowane latem 1913 r., pomimo że już wiosną 1913 r. austriacki kontrwywiad posiadał niezbite dowody, że założenia planu wojennego przeciwko Rosji zostały przekazane rosyjskiemu wywiadowi przez oficera austriackiego płk. Alfreda Redla. Był on przez wiele lat szefem Biura Ewidencji Sztabu Generalnego, a w czasie ujawnienia jego szpiegowskiej działalności pełnił funkcję oficera operacyjnego w sztabie praskiego VIII Korpusu. Powołana przez ministra wojny komisja pod przewodnictwem płk. Augusta Urbańskiego, nim przystąpiła do śledztwa, dała podejrzanemu oficerowi ciche przyzwolenie na popelnienie samobójstwa, z którego ten skorzystał. Z postępowania komisji nie był zadowolony cesarz Franciszek Józef, gdyż zarówno on, jak i sztab do końca nie zostali zaznajomieni ze skalą przekazanych wrogiemu wywiadowi materiałów.⁶³

Praktyczne aspekty realizacji planu wojennego przeciwko Rosji były wielokrotnie analizowane w trakcie corocznych gier wojennych organizowanych w Sztabie Generalnym w latach 1908–1913 z udziałem oficerów tego sztabu, szefów sztabów korpusów galicyjskich i wojskowych obserwatorów z armii austriackiej i węgierskiego Honwedu. Gry te dotyczyły symulacji takich działań, jak rozwinięcie armii na froncie rosyjskim, atak na twierdzę rosyjską w Brześciu, natarcie na kierunku Płoskirowa.⁶⁴

Oprócz nadzoru prac Biura Operacyjnego szef Sztabu Generalnego gen. Conrad von Hötzendorf czynił w latach 1912–1914 liczne zabiegi o unowocześnienie, dozbrojenie i powiększenie liczebne c. i k. armii. Ich efektem było wdrożenie do realizacji szeregu działań nad jego własnymi projektami co do: zwiększenia limitu poboru do armii, unowocześnienia artylerii górskiej i polowej, wprowadzenia na użytek armii moździerzy dużego kalibru i zwiększenia produkcji amunicji strzeleckiej.⁶⁵

Pomiędzy gen. Conradem a gen. Moltke trwała w latach 1908–1913 wymiana korespondencji, w której obaj strategowie dzielili się poglądami na kwestię organizacji frontu rosyjskiego. Z punktu widzenia analizowanego tematu najistotniejsza wydaje się treść korespondencji gen. Moltke do Conrada z dnia 19 marca 1909 r., w której ten obiecał przeprowadzenie uderzenia

⁶² Conrad: *op. cit.*, t. IV, s. 299–300.

⁶³ Forstner: *op. cit.*, s. 90; S. Grodziski: *Franciszek Józef I*, Wrocław 1990, s. 172; Zgórnjak: *op. cit.*, s. 181.

⁶⁴ KAW Operationsbüro Generalstabes, Generalstabskriegspiel, sygn. 748, s. 1–6.

⁶⁵ Pajączkowski-Dydyński: *op. cit.*, s. 272.

Niemców z terenu Prus Wschodnich w kierunku Siedlec.⁶⁶ Było to potwierdzenie oczekiwane w biurze austriackiego szefa Sztabu Generalnego, gdyż decyzje z 1882 r. dawno uległy już dezaktualizacji. Conrad widząc w gen. Moltke godnego partnera do przyszłej bardziej konstruktywnej dyskusji, po fiasku zabiegów o wejście Rumunii do wojny przeciwko Rosji zaproponował w kolejnym liście wspólne pokonanie Rosji w pierwszej kolejności.⁶⁷ Moltke w korespondencji z 20 lutego 1913 r. przedłożył Conradowi alternatywną propozycję, zamykającą się w koncepcji rezygnacji z działań ofensywnych na froncie bałkańskim i włoskim, a przez to rzucenie całych sił przeciwko potężnej Rosji.⁶⁸ Była to trafna merytorycznie riposta niemieckiego szefa sztabu, ale tej koncepcji Conrad nie był w stanie przeforsować z uwagi na już z góry przesądzone wektory polityki zagranicznej Austro-Węgier. W dalszej części przytoczonej korespondencji gen. Moltke znudzony nierealnymi dla niego propozycjami gen. Conrada odparł mu słynnymi słowami „[...] los Austro-Węgier nie rozstrzygnie się nad Bugiem, lecz nad Sekwaną [...]”.⁶⁹ Jednocześnie zgodził się na wystawienie w 10 dniu mobilizacji dwudwudzielnego korpusu landwehry w rejonie Górnego Śląska i skierowanie go na lewe skrzydło sił austro-węgierskich. Korpus ten po połączeniu się z lewoskrzydłową 1 Armią austro-węgierską miał podlegać rozkazom AOK w kwestii realizacji zadań tej armii.⁷⁰

Ostatnim przedwojennym akcentem w austriacko-niemieckich kontaktach na szczeblu szefów sztabu było spotkanie obydwu strategów w Karlsbadzie z okazji niemieckich manewrów prowadzonych w rejonie Wrocławia w maju 1914 r., które wizytował gen. Moltke. W trakcie tego spotkania gen. Conrad zaniepokojony separacją Rumunii i wzrostem sił Rosji, czynił zabiegi o dalsze wzmocnienie przez Niemców frontu rosyjskiego poprzez skierowanie na niego niemieckich korpusów z Wrocławia i Poznania. Spotkanie zakończyło się całkowitym fiaskiem z punktu widzenia starań Conrada. Generał Moltke powtórzył, że i tak w trosce o los monarchii austro-węgierskiej zmienił plany w ten sposób, że przesunął armię niemiecką z frontu zachodniego do Prus Wschodnich⁷¹ i na większe zmiany nie może przystać. Krok ten znacznie później historycy wojskowości ocenili dość jednoznacznie, upatrując w nim przyczynę porażki sił niemieckich nad Marną, gdzie zabrakło wycofanych na front rosyjski sił wspomnianej niemieckiej 8 Armii.

⁶⁶ Conrad: *op. cit.*, t. III, s. 423.

⁶⁷ *Ibid.*, t. III, s. 447–449.

⁶⁸ Pajęczkowski-Dydyński: *op. cit.*, s. 266.

⁶⁹ *Ibid.*, s. 266.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 266.

⁷¹ Conrad: *op. cit.*, t. III, s. 667–673.

Z punktu widzenia interesów monarchii naddunajskiej wynegocjowane stanowisko niemieckiego partnera w kwestii frontu rosyjskiego nie mogło być w pełni satysfakcjonujące, zwłaszcza że formalnie nie było ono sygnowane jakimkolwiek traktatem czy obustronną wojskową konwencją.

Podsumowując całość prac austriackiego Sztabu Generalnego kierowanego przez gen. Conrada von Hötzendorfa trzeba stwierdzić, że opracowany pod koniec 1908 r. plan wojenny przeciwko Rosji z późniejszymi modyfikacjami z lat 1912–1913, podobnie jak i poprzednie, przewidywał maksymalne zaangażowanie sił monarchii na froncie rosyjskim. Był planem ofensywnym, dokładnie dopracowanym, o logicznej strategii działania. Nie mógł jednak wytrzymać próby czasu z tego względu, że zła kondycja armii rosyjskiej po 1910 r. bezpowrotnie minęła. Rosjanie po latach defensywnego myślenia o swoim froncie zachodnim od końca 1910 r. rozpoczęli prace nad nowym ofensywnym planem wojennym. Zgromadzony zespół sztabowców z zachodnich okręgów wojskowych wykazał imponujące tempo prac. Już 1 maja 1912 r. został zatwierdzony nowy plan strategicznego rozwinięcia armii rosyjskich na przewidywanym froncie przeciwko Austro-Węgrom i Niemcom w wersji podstawowej „A” (Austria) i zapasowej „G” (Germania).⁷² Plan ten zakładał wbrew konwencji wojskowej z Francją, że głównym wrogiem w działaniach militarnych Rosji są Austro-Węgry, przeciwko którym skierowano 52% sił. Był planem ofensywnym, zmierzającym do przedarcia się przez Galicję i linię Karpat, by obecnością wojsk rosyjskich na Nizinie Węgierskiej zapoczątkować rozkład polityczny monarchii Habsburskiej. Wdrożony do realizacji od 1913 r. plan systematycznego wzrostu liczebności i uzbrojenia armii rosyjskiej zaczął oddziaływać już od tego roku na wzmocnienie sił frontu południowo-zachodniego skierowanego przeciwko Austro-Węgrom.⁷³

W tej sytuacji wobec systematycznego wzrostu liczebności armii rosyjskiej o powodzeniu planu gen. Conrada decydować mogły już tylko 3 czynniki: szybkie wejście do natarcia, waleczność austriackich i węgierskich dywizji oraz współdziałanie z Niemcami. Symptomy niedostatku sił na froncie rosyjskim gen. Conrad chciał pomniejszyć poprzez maksymalne zbliżenie rejonów koncentracji do granicy z Rosją. Celem korekty było szybsze wejście głównych jednostek do działań ofensywnych. Było to oczywiście posunięcie bardzo problematyczne, gdyż stwarzało ryzyko wtargnięcia w te rejony dużych mas rosyjskiej kawalerii i sparaliżowania koncentracji. Zweryfikowany w 1913 r. plan wojenny przeciwko Rosji był trudny do wykonania. Austriacy nie mogli już liczyć na obecność rumuńskich dywizji na swoim prawym

⁷² Bielej: *op. cit.*, s. 24–27; Orzechowski: *op. cit.*, s. 206.

⁷³ *Ibid.*, s. 209.

skrzydle frontu rosyjskiego. Wśród generałów austriackich nie brakowało głosów pesymizmu. W możliwość pokonania Rosji nie wierzył nawet sam cesarz Franciszek Józef.⁷⁴ Pesymizmu tego nie podzielał natomiast następca tronu oraz sam twórca planu gen. Conrad von Hötzendorf. Niemniej jednak obawy o powodzenie planu w pierwszej fazie jego realizacji ujawniły się w Sztapie Generalnym już w momencie ogłoszenia powszechnej mobilizacji. Ze względów strategicznych i w obawie o wtargnięcie mas rosyjskiej kawalerii gen. Conrad zdecydował się 3 sierpnia 1914 r. na proporcjonalne cofnięcie względem rosyjskiej granicy rejonów koncentracji poszczególnych armii o co najmniej 2 dni przemarszu, tj. w granicach 80–100 km.⁷⁵ Manewr ten był najbardziej zaawansowany na prawym skrzydle, gdzie pozostawiono rejon rzeki Zbrucz praktycznie bez większej osłony. Były to pierwsze, ale jakże brzemienne w dalszych skutkach, koszty wcześniejszego kontrowersyjnego podziału sił austro-węgierskich na dwa fronty zaplanowane w 1913 r.

RÉSUMÉ

Les succès de l'armée prussienne de 1886 à 1870 démontraient de façon incontestable qu'il n'était plus possible de mener une guerre sans disposer de plans d'action précis concernant les événements envisagés sur le front. Compte tenu des conditions politiques changeantes et des alliances créées dans le cadre des blocs militaires, dans les années qui précédaient la première guerre mondiale, les quartiers généraux des puissances européennes furent obligées de modifier à plusieurs reprises leurs plans de guerre, le plus souvent offensifs.

Au déclin du XIXe siècle, la Russie tsariste était devenue le principal adversaire de l'Autriche-Hongrie. En 1882, au sein du quartier général autrichien, fut élaboré un premier plan d'attaque des armées austro-hongroises contre la Russie sur le front envisagé en Galicie. Ce plan, préparé par un groupe de spécialistes avec, en tête, le général Fridrich Beck, prévoyait une attaque des forces concentrées en Galicie en direction du nord et du nord-est ainsi qu'une offensive simultanée venant du nord par les forces allemandes réunies sur les territoires de la Prusse orientale. Au cours des années qui suivirent, il subit des modifications, mais elles ne portaient que sur l'importance des forces à déployer et sur la disposition initiale des armées. Les imperfections de ce plan furent relevées, déjà en 1906, par le nouveau chef du quartier, le général Franz Conrad von Hötzendorf. Il est à noter que l'esprit des plans renouvelés fut fortement influencé par la politique de l'empire austro-hongrois, dont les origines remontent à l'annexion de la Bosnie-Herzégovine.

A la fin de 1908, le général von Hötzendorf présenta un nouveau plan de guerre offensif contre la Russie, dont il était lui-même l'auteur. D'après ce plan, alors que quatre

⁷⁴ Grodziski: *op. cit.*, s 173.

⁷⁵ KAW, Armeoberkommando, OP — Abteilung, R- Gruppe, Op. Nr 778 von August 1914, sygn. 478.

---

armées austro-hongroises devaient partir de Galicie en direction de Siedlce et de Brześć, les forces allemandes des territoires de Prusse orientale avaient à frapper au sud. L'idée stratégique du plan basait sur la rapidité de concentration et de frappe de ses propres armées qui devaient battre l'ennemi avec le concours des armées allemandes, le tout dans une grande opération d'attaque par les deux flancs. Au début de 1909, ce plan fut consulté par correspondance avec le chef de quartier allemand, le général Helmuth von Moltke, mais dans les années 1912–1914, il subit une modification qui consistait à changer les armées respectives de régions de concentration et à engager une partie des forces envoyées sur le front russe dans une intervention projetée sur le front serbe. Finalement, le plan fut mis en exécution au mois d'août 1914.